

Анотація дисципліни

1. Назва: **Еколого-геохімічна зйомка**
2. Лектор: Удалов Ігор Валерійович
3. Статус: нормативна
4. Курс I(магістратура), семестр (1–2).
5. Загальна кількість академічних годин: 240; 1 семестр 120 год: лекцій – 32, практичних занять – 16, самостійна робота – 72; 2 семестр 120 год: лекцій – 28, практичних занять – 14; самостійна робота – 78.
6. Кількість кредитів (загальних та по контролях): 8
7. Попередні умови: базові географічні, геологічні, гідрогеологічні, геолого-геохімічні, екологічні знання.
8. Стисла анотація дисципліни та контролів з яких вона складається:

Мета навчальної дисципліни: опанування студентами гідрогеологічної спеціальності найбільш важливих теоретичних і практичних положень організації еколого-геологічних робіт (ЕГР) для дослідження антропогенних змін геологічного середовища (ГС).

Завдання навчальної дисципліни: оцінка допустимого антропогенного впливу на атмосферу, біосферу, літосферу та гідросферу; вивчення основних критеріїв для розробки концепції ЕГР різного рівня; отримання навичок з розробки завдання та постановки на місцевості безперервних спостережень за зміною навколишнього середовища під впливом антропогенних факторів (на заданій ділянці, об'єкті тощо); аналіз роботи основних технічних засобів та автоматизованих систем, що використовуються в Україні щодо спостережень за зміною ГС; вивчення критеріїв, за якими виконується робота щодо складання прогнозів стану ГС в Україні; вивчення техногенних геохімічних процесів в гірничовидобувних, сільськогосподарських та на урбанізованих територіях.

Сформовані компетентності:

ЗК 01. Здатність до адаптації і дії в новій ситуації, пов'язаній з професійною роботою, вміння генерувати нові ідеї в сфері гідрогеології

ЗК 02. Вміння виявляти, ставити, вирішувати проблеми та приймати обґрунтовані рішення в професійній діяльності.

СК 02. Знання сучасних засад користування надрами, взаємодії підземної гідросфери і техногенного середовища із застосуванням раціонального використання природних ресурсів, екологічних аспектів та основ природоохоронного законодавства.

СК 04. Здатність до професійної практично-дослідницької діяльності: здатність виконувати польові і камеральні дослідження геологічного

середовища і гідрогеологічних об'єктів, інтерпретувати отримані результати досліджень, застосовувати їх у професійній діяльності.

Згідно до вимог освітньо-професійних програм студенти повинні досягти таких результатів навчання:

ПР01. Аналізувати особливості взаємозв'язку геологічного середовища з антропогенними системами та об'єктами.

ПР04. Розробляти, керувати та управляти проектами вивчення геологічного середовища, гідрогеології родовищ вуглеводнів, оцінювати і забезпечувати якість робіт.

ПР05. Планувати і здійснювати наукові експерименти, польові і камеральні дослідження геологічного середовища і гідрогеологічних об'єктів, інтерпретувати отримані результати досліджень, писати наукові роботи за фахом.

ПР06. Вміти здійснювати екологічну оцінку, аудит, ліцензування, сертифікацію використання надр, прогнозувати розвиток екологічних, технологічних, економічних та соціальних наслідків на окремих об'єктах впливу на геологічне середовище.

ПР10. Вирішувати практичні задачі наук про геологічне середовище з використанням теорій, принципів та методів гідрогеології та інженерної геології.

ПР13. Оцінювати еколого-економічний вплив на довкілля при впровадженні інженерної діяльності та проектувати заходи з охорони та захисту навколишнього природного середовища.

Через систему знань та умінь:

знати:

- термінологію спецкурсу;
науково-методологічні підходи до оцінки техногенного навантаження на геологічне середовище;
- гранично допустимі концентрації (ГДК) забруднюючих речовин по основних джерелах забруднення оточуючого середовища (ОС);
- основні методи досліджень при проведенні екологічної зйомки

вміти:

- розрізняти види забруднення ОС;
- оцінювати ступінь антропогенного впливу на ОС;
- орієнтуватися в термінах та вміти розробляти прогнози стану ОС в зонах дії окремих об'єктів.

Курс складається із 2 поточних контролів, заліку, екзамену.

1 семестр

Розділ 1. Антропогенний вплив на НПС та ГС зокрема. Основні види та джерела забруднення НПС та ГС зокрема. Оцінка екологічного стану ГС. Сучасні методи оцінки захищеності і уразливості підземних

вод. Основні види техногенного впливу на підземні води. Оцінка екологічного стану ГС. Оцінка екологічного стану окремих компонентів ГС. Еколого-геологічні спостереження за станом НПС і ГС.

Тема 1. *Антропогенний вплив на НПС та ГС зокрема.*

- 1.1. Поняття «ГС». Характеристика ГС. Властивості ГС.
- 1.2. Поняття «техногенна геологічна система» (ТГС). Типи ТГС (промислова, транспортна, рекреаційна, енергетична та ін.).
- 1.3. Градації техногенних геологічних систем, від об'єктового до регіонального, їх приклади (Донбас, Криворізький залізорудний і Нікопольський марганцевий басейни).
- 1.4. Вплив господарської діяльності людини на НПС. Приклади катастрофічного впливу на ГС в останні роки (Україна).

Тема 2. *Основні види та джерела забруднення НПС та ГС зокрема.*

Сучасні методи оцінки захищеності і уразливості підземних вод.

- 2.1. Види і джерела забруднення НПС і ГС зокрема.
- 2.2. Основні види та джерела забруднення підземних вод.
- 2.3. Сучасні методи оцінки захищеності і уразливості підземних вод (метод гідрогеологічного районування, індексно-рейтингові методи, параметричні методи, метод моделювання).
- 2.4. Основні види техногенного впливу на підземні води.
  - 2.4.1. Вплив на підземні води гірничодобувної промисловості.
  - 2.4.2. Вплив промисловості на підземні води.
  - 2.4.3. Зміна гідрогеохімічних умов на урбанізованих територіях.
  - 2.4.4. Вплив на підземні води сільськогосподарського виробництва і гідротехнічних споруд.

Тема 3. *Оцінка екологічного стану ГС.*

- 3.1. Вибір критеріїв оцінки екологічного стану ГС. Природні і техногенні чинники.
- 3.2. Інформаційне забезпечення оцінки екологічного стану ГС.
- 3.3. Прогнозування змін екологічного стану ГС.
- 3.4. Оцінка екологічного стану окремих компонентів ГС.
  - 3.4.1. Оцінка рівнів забруднення ґрунтів і донних відкладів.
  - 3.4.2. Оцінка рівнів забруднення підземних вод.
  - 3.4.3. Оцінка ураженості території небезпечними геологічним процесами та явищами.
  - 3.4.4. Узагальнена (інтегральна) оцінка екологічного стану ГС.

Тема 4. *Еколого-геологічні спостереження за станом НПС і ГС.*

- 4.1. Антропогенні фактори, що впливають на стан повітря, підземних і поверхневих вод, ГС, біосферу.
- 4.2. Загальні принципи охорони НПС і ГС.
- 4.3. Гранично допустимі навантаження на ГС. Екологічна рівновага. Принципи екологічної рівноваги.
- 4.4. Поняття «геоекосистема». Різновиди геоекосистем. Основні показники геоекологічних систем. Особливості геоекосистем.

Розділ 2. Методологічні основи еколого-геологічних робіт (ЕГР) та еколого-геологічне картування. Еколого-геологічні дослідження(ЕГД) ГС. Планування і проектування робіт. Методика ЕГР. Методи, що використовуються при ЕГР. Проблеми прикладної гідрогеохімії. Природні і техногенні геохімічні поля.

Тема 5. Еколого-геологічні дослідження(ЕГД) ГС.

- 5.1. Концепція ЕГД. Цілі, завдання.
- 5.2. Поняття «ЕГР». Основні характеристики.
- 5.3. Послідовність ЕГР. Етапи ЕГР.

Тема 6. Планування і проектування робіт.

- 6.1. Еколого-геологічне картування.
- 6.2. Регіональне еколого-геологічне вивчення території України масштабу 1:1000 000 – 1:500 000.
- 6.3. Середньомасштабне картування 1:200 000 – 1:100 000.
- 6.4. Спеціалізоване великомасштабне еколого-геологічне вивчення території масштабу 1:50 000 – 1: 25 000.
- 6.5. Локальне еколого-геологічне знімання масштабу 1:10 000.

Тема 7. Методика ЕГР.

- 7.1. Критерії обґрунтування постановки ЕГР.
- 7.2. Випробування, підготовка й обробка проб. Оцінка рівнів забруднення компонентів ГС.
- 7.3. Методика еколого-геологічного картування.
- 7.4. Методи, що використовуються при ЕГР.
  - 7.4.1. Ландшафтно-геохімічне картування.
  - 7.4.2. Аерокосмічне вивчення стану ГС.
  - 7.4.3. Геофізичні методи.
  - 7.4.4. Гідрогеологічні дослідження.

Тема 8. Проблеми прикладної гідрогеохімії.

- 8.1. Гідрогеохімічний метод пошуків корисних копалин.
- 8.2. Гідрогеохімічні передвісники землетрусів.
- 8.3. Гідрогеохімія промислових вод.
- 8.4. Природні і техногенні геохімічні поля.
  - 8.4.1. Природні геохімічні поля і аномалії.
  - 8.4.2. Техногенні геохімічні поля і аномалії.
  - 8.4.3. Вплив геохімічних полів на живі організми і людину.
  - 8.4.4. Геохімічні критерії оцінки екологічного стану територій.

2 семестр

Розділ 3. Техногенні геохімічні процеси. Міграція хімічних елементів у підземних водах. Техногенні геохімічні процеси в гірничовидобувних районах. Формування техногенних геохімічних аномалій в районах інтенсивних підземних гірничих робіт. Геохімічні ланцюги впливу гірничовидобувних підприємств на НПС. Техногенні геохімічні процеси

на урбанізованих територіях. Техногенні геохімічні процеси на сільськогосподарських територіях.

Тема 9. *Міграція хімічних елементів у підземних водах.*

- 9.1. Фактори міграції.
- 9.2. Форми міграції.
- 9.3. Геохімічні бар'єри.
- 9.4. Гідрогеохімічні аномалії.

Тема 10. *Техногенні геохімічні процеси в гірничовидобувних районах.*

- 10.1. Родовища корисних копалин, як джерело рудних аномалій в НПС.
- 10.2. Специфічність антропогенних перетворень НПС в гірничовидобувних районах.
- 10.3. Первинні ореоли родовищ. Вторинні ореоли і потоки розсіювання в зоні гіпергенезу.
- 10.4. Формування техногенних геохімічних аномалій в районах інтенсивних підземних гірничих робіт.
  - 10.4.1. Формування техногенних аномалій в ґрунтах, донних відкладах і водах навколо штольневих відвалів в результаті гравітаційних процесів, розмиву, вітрової ерозії і хімічного вивітрювання гірських порід і руд.
  - 10.4.2. Трансформація первинних форм знаходження хімічних елементів в техногенних утвореннях.

Тема 11. *Геохімічні ланцюги впливу гірничовидобувних підприємств на НПС.*

- 11.1. Пилові викиди в атмосферу підприємств гірничодобувної промисловості.
- 11.2. Способи збагачення руд і неповнота вилучення з них цінних компонентів.
- 11.3. Техногенна геохімічна міграція і форми знаходження хімічних елементів в компонентах НПС.
  - 11.3.1. Формування і параметри техногенних геохімічних аномалій в районах діючих підприємств гірничодобувної промисловості.

Тема 12. *Техногенні геохімічні процеси на урбанізованих територіях.*

- 12.1. Викиди і основні джерела забруднення НПС в промислових районах.
- 12.2. Склад і об'єми викидів промислових підприємств металургійної, машинобудівної та інших видів важкої промисловості.
  - 12.2.1. Тверді відходи промислових підприємств. Асоціація хімічних елементів в твердих відходах різних виробництв.
  - 12.2.2. Складування, захоронення й утилізація твердих відходів промислових підприємств.
  - 12.2.3. Стоки промислових підприємств. Формування техногенних потоків забруднення в водних системах.

- 12.3. Викиди підприємств нафтопереробної і хімічної промисловості. Викиди підприємств енергетики.
- 12.4. Радіоактивні відходи.
- 12.5. Техногенні геохімічні процеси на сільськогосподарських територіях.
  - 12.5.1. Основні типи геохімічного впливу на сільськогосподарських територіях.
  - 12.5.2. Використання мінеральних добрив і пестицидів, їх склад, види потенційного впливу і наявність небезпечних компонентів.
  - 12.5.3. Забруднення ґрунтів при використанні мінеральних добрив і оцінка потенційної можливості міграції елементів в ґрунтах.

Розділ 4. Організація спостережень за складовими НПС. Організація спостережень за станом атмосферного повітря. Дослідження поверхневих вод суші. Особливості досліджень морських вод і вод океанів. Спостереження за станом ГС. Особливості організації спостережень за станом ґрунтів.

Тема 13. *Організація спостережень за станом атмосферного повітря.*

- 13.1. Джерела забруднення атмосферного повітря. Категорії, розміщення і кількість постів спостережень.
- 13.2. Програма і методи спостережень.
- 13.3. Принципи вибору забруднювальних речовин для контролю їх вмісту в атмосфері.
- 13.4. Збирання і обробка результатів хімічних аналізів.
- 13.5. Організація безперервної реєстрації забруднень атмосферного повітря.

Тема 14. *Дослідження поверхневих вод суші.*

- 14.1. Організація системи досліджень водних середовищ.
- 14.2. Пункти спостережень і контрольні створи. Програми спостережень.
- 14.3. Методи та терміни відбору проб.
- 14.4. Інтегральні показники оцінки якості води.

Тема 15. *Особливості досліджень морських вод і вод океанів.*

- 15.1. Джерела і види забруднень вод океанів та морів.
- 15.2. Пункти і програми спостережень за забрудненням морського середовища.
- 15.3. Суб'єкти і об'єкти моніторингу морських вод в Україні.

Тема 16. *Спостереження за станом ГС.*

- 16.1. Показники техногенного порушення стану ГС.
- 16.2. Методи вивчення техногенних змін ГС.
- 16.3. Стадії проведення ЕГД.
- 16.4. Особливості організації спостережень за станом ґрунтів.
  - 16.4.1. Джерела і види деградації ґрунтів.

16.4.2. Показники техногенного порушення і деградації ґрунтів.

16.4.3. Принципи організації спостережень за рівнем хімічного забруднення ґрунтів.

16.4.4. Організація спостережень і контролю за забрудненням ґрунтів.

9. Форма організації контролю знань, система оцінювання: кредитно-модульна система поточного і підсумкового контролю знань студентів. Питання оцінюються у 100 балів.

10. Навчально-методичне забезпечення. Навчальний посібник – «Еколого-геологічне картографування та моніторинг геологічного середовища»

11. Мова викладання: українська.

12. **Список рекомендованої літератури:**

Основна література

1. Довгий С.О., Іванченко В.В., Коржнев М.М., Курило М.М., Трофимчук О.М., Чумаченко С.М., Яковлев Є.О., Беліцька М.В. Асиміляційний потенціал геологічного середовища України та його оцінка / За ред. д.г.-м.н. М. М. Коржнева – НАН України, Інститут телекомунікацій і глобал. інформ. простору. – К.: Ніка-Центр, 2016. – 172 с
2. Качинський А.Б. Екологічна безпека України: системний аналіз перспектив покращення – К. : НІСД, 2001. – 312 с.
3. Корнеєнко С. В. Методика гідрогеологічних досліджень. Основні методи і види гідрогеологічних досліджень / С. В. Корнеєнко. - К., 2001 – 256 с.
4. Малахов І.М. Техногенез у геологічному середовищі. – Кривий Ріг: ОКТАНТ-ПРИНТ, 2003. – 252 с.
5. Методи оцінки екологічних втрат: Монографія / За ред. д.е.н. Л. Г. Мельника та к.е.н. О. І. Карінцевої. – Суми: ВТД “Університетська книга”, 2004. – 288 с
6. Рудько Г.І. Техногенна екологічна безпека геологічного середовища. – Львів: ВЦ ЛНУ ім. І. Франка, 2001. – 359 с.

Допоміжна література

7. Полевич О. В. Відновлення забрудненого важкими металами та радіонуклідами ґрунтового покриття з застосуванням сучасних екологічних технологій / О. В. Полевич, І. В. Удалов, А. В. Кононенко, Ф. В. Чомко. – Вісник ХНУ імені В. Н. Каразіна. Серія: «Геологія. Географія. Екологія», 2020. – № 52. – С. 203-215.

8. Соколов В.А. Виконання спеціальних інженерно-геологічних досліджень на територіях промислово-міських агломерацій / В.А. Соколов, І.В. Удалов, А.В. Кононенко // Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія «Геологія. Географія. Екологія», 2021. – Вип. 54. – С. 106-116.
9. Удалов І. В. Еколого-гідрогеохімічні особливості формування підземних вод мергельно-крейдяного водоносного горизонту та прогноз їх якості (на прикладі Житлівського водозабору в Луганській області) / І. В. Удалов, А. В. Кононенко // Збірник наукових праць Інституту геохімії навколишнього природного середовища, 2018. – Вип. 28. – С. 74–85.

13. Посилання на інформаційні ресурси в Інтернеті, відео-лекції, інше методичне забезпечення

1. Фонди Центральної наукової бібліотеки ХНУ ім. В.Н.Каразіна.
2. Фонд Харківської державної бібліотеки ім. В.Г. Короленка .
3. Мережа Інтернет.